

## A MAGYAR COMENIUS-IRODALOM V.

### Die ungarische Comenius-Literatur V.

Dr. BAKOS JÓZSEF

#### I.

1. A *Pedagógiai Szemle* (1962. XII. évf. 6. sz. 555. l.) hasábjain *A magyar Comenius-irodalom* folyamatosan szerkesztett füzetéről írott ismertetésben nem véletlenül olvasható az a megállapítás, hogy „az évenként megjelenő füzetek valóban *hézagpótlóak, és fontos, a teljesség igényével fellépő* tájékoztatást adnak a Magyarországon folyó Comenius-kutatásokról.” Mi nemcsak a hazai comeniológusok, de a külföldiek számára is tájékoztatást kívánunk adni a magyarországi Comenius-kutatók egyre *figyelemre méltóbb eredményeiről*. Az egyes füzetek, illetőleg a legújabban regisztrált adatok valóban azt mutatják, hogy a magyar Comenius-kutatás egyre erősebb és erősebb lesz, s a comeniusi életművel kapcsolatban a magyarországi kutatók, filológusok és pedagógusok is egyre elmélyültebb, rendszeresebb kutatómunkát végeznek, s az elvi kérdések tisztázása mellett igen gazdag forrásanyagot is feltárnak, s újabban — s ezt igen fontos tényként kell kiemelnünk — a sárospataki időszak írásait korszerű magyar fordításban is megjelentettük (vö. Kovács Endre szerk.: *Comenius Magyarországon. — Comenius Sárospatakon írt műveiből*. Bp. 1962.), s ugyancsak korszerű fordításban napvilágot látott Comeniusnak *A világ útvesztője* című munkája is.

Ezt az V. részt is azzal a reménnyel adjuk át a kutatóknak, hogy a legújabb Comenius-irodalomnak is termékenyítő hatása lesz, s a következő füzetünkben még gazdagabb, még színesebb termésről adhatunk majd számot.

## II.

A) Comenius életéről, műveiről, pedagógiájáról szóló irodalom a szerzők szerint

### 1. A magyar szerzők dolgozatai

- Bakos József: *A legújabb csehszlovák Comenius-bibliográfiák szemléje. Magyar Könyvszemle*, 1962. 1. sz. 109—112.
- Bakos József: *A magyar Comenius-irodalom IV.* (Die ungarische Comenius-Literatur IV.). *Az Egri Ped. Főisk. Évkönyve*, 1961. VII. k. 227—238. és külön is: *Az Egri Ped. Főisk. Füzetei* 214. sz. Eger, 1961. Vö. róla: *Acta Comeniana*, 1961. XX. 2. 245. 1. *Pedagógiai Szemle*, 1961. 969., 1962. 6. sz. 555. 1. *Irod. Tört. Közl.* 1962. 2. sz. 259. 1. *Studia Slavica*, 1962. 1—2. 209 (A 2. rész regisztrálása). J. Brambora: Světové oslavy jubileí J. A. Komenského. Praha, 1961. 66. 1.
- Bakos József: *Comenius A. János magyarországi működéséről* (Születésének 370. évfordulója alkalmából). *Népújság* (Eger), 1962. márc. 28. sz.
- Bakos József: *Comenius magyarul: I. Rimány Világ Labirintusa és szív paraditsoma* (A fordítás nyelvi elemzése és az újabban előkerült kézirat tanulságai). *Az Egri Ped. Főisk. Évkönyve*. VIII. (1962). 151—162. *Filológiai Közlöny*, 1962. 3—4. sz. 386—392. [Francia nyelvű összefoglalás: *Philologica Supplément Annuel de Fil. Közl.* 1962. Bp. 1963. 52—53.]
- Bakos József: *Comenius és az emberi beszédhang vizsgálata* (Adatok a beszédhang kutatásának fejlődéstörténetéhez). *Az Egri Ped. Főisk. Évkönyve*, 1961. VII. k. 247—286. és külön is: *Az Egri Ped. Főisk. Füzetei*, 216. sz. vö. róla: *Acta Comeniana*, 1961. XX/2. 245. 1. *Felsőoktatási Szemle*, 1962. 4. sz. 250.
- Bakos József: *Comenius és Vesalius* (Adatok a nyelvi nevelésben használt szemléltetés történetéhez). *Az Egri Ped. Főisk. Évkönyve*, 1961. VII. k. 135—142, és külön: *Az Egri Ped. Főisk. Füzetei*, 207. sz. vö. róla: *Acta Comeniana*, 1961. XX/2. 245. 1. 1962. XXI. 108—109. *Pedagógiai Szemle*, 1961. 969. 1. 1962. 6. sz. 555. 1. *Felsőoktatási Szemle*, 1962. 4. sz. 250. 1.
- Bakos József: *Comenius nyelvszemlélete és nyelvpedagógiai nézetei*. Kand. disszertáció (I. A téma köre, a kutatás és feldolgozás módszere. II. Comenius nyelvszemlélete, általános nyelvészeti vonatkozású nézetei, és az ezekkel kapcsolatos pedagógiai következtetései. A. 1. A nyelv mivolta, eszközjellege, társadalmi szerepe. A. 2. A nyelv fogalmáról, szerepéről vallott comeniusi nézetek pedagógiai vetülete. B. 1. Comenius a nyelv és a gondolkodás kapcsolatáról, a nyelv (a beszéd), a gondolat és a tevékenység hármas egységéről. Pedagógiai következtetései.

- B. 2. Comenius nyelvművelési elvei és nyelvművelő gyakorlata a nyelv, a gondolkodás és a tevékenység hármasságának koncepciójában.
- B. 3. Comenius a nyelvi egységekről, a nyelvi kifejező eszközök jellegzetes típusairól, s az ezekkel kapcsolatos nyelvművelési, nyelvpedagógiai követelményekről.
- III. Comenius az anyanyelv jelentőségéről és szerepéről.
- IV. Comenius és a magyar nyelv.
- V. A nyelvi oktató-nevelő munka a latin iskolában. A nyelvi nevelés (oktatás) gyakorlata tankönyvei tükrében. A latin iskola pataki gyakorlata.
- A) A *Janua Linguarum Reserata* jelentőségéről.
- B) Előkészítő könyv a *Januahoz: Vestibulum*.
- C) A *Vestibulum* és a *Janua lucidariuma: Orbis Pictus*
- D) Az *atrialis* osztály és tankönyve: az *Atrium*
- E) A dialógusokba foglalt (dramatizált) *Janua: A Schola Ludus*.
- Bakos József: *Varia Comeniana Hungarica* I. (Nyelvészeti és művelődéstörténeti vonatkozású adatok Comenius magyarországi utóéletéhez). *Az Egri Ped. Főisk. Évkönyve*, 1961. VII. k. 305—314. és külön is: *Az Egri Ped. Főisk. Füzetek*, 218. sz. vö. róla: *Acta Comeniana*, 1961. XX/2, 245. 1. *Felsőoktatási Szemle*, 1962. 4. sz. 250.
- Balázs—Makkai (szerk.): *Magyarország története*, Bp. 1962. (Comenius vonatkozások: 206. 1.: Comenius hazánkban, a *Gentis Felicitásról*, 219—221: Comenius pataki működése, hatása, *De cultura ingeniorum — Sermo secretus — Orbis — Schola Ludus*. A XV. táblán: két kép az *Orbis*ből: malom, szövőszék.)
- Berczik Árpád (ism.): *Johannes Amos Comenius: A világ útvesztője*. Magyar Helikon, Bp. 1961. *Felsőoktatási Szemle*, 1962. 123—124.
- Bucsay Mihály: *Geschichte des Protestantismus in Ungarn*, Stuttgart, 1959. (Comenius vonatkozások: 114, 116, 222: Bakos: *Die ungarische Komensky-Literatur*, Comenius Patakon, Comenius és Tolnai, Comenius és Drabik, Comenius és Lorántfy stb. vö. *Acta Comeniana*, 1962. XXI. 2. 200.
- „Comenius Magyarországon” (Comenius Sárospatakon írt műveiből). (Szerk. Kovács Endre, Bp. 1962. Tankönyvkiadó. — ism. róla: *Nép-szabadság*, 1962. szept. 14. (215) szám. *Szocialista Nevelés* (Pozsony) 1962. VIII. évf. 4. sz. 142—143. *Magyar Nemzet*, 1962. szept. 7. sz., *Népművelés*, 1962. IX. évf. 28. *Pedagógiai Szemle*, 1963. 364—366.
- Dobossy László: *A szomszéd népek irodalma*, Bp. 1962. (8, 16. l.: Comeniusról 17—20. l. Részlet *A Világ útvesztője* c. comeniusi műből — Comenius arcképe.)
- Dobossy László: *Komenskyvel a „Világ Útvesztőjében”*. *Filológiai Köz-löny*, 1960. VI. évf. 3—4. sz. 369—382.
- Dobossy László: *Komor Ilona „Comenius-tanulmányok” c. kandidátusi értekezés vitája*. *Oszt. Közl.* I. XIX. K. 1—4. sz. 303—306.
- Erdélyi János levelezése: II. K. Bp. 1962. 131—133. (Szeberényi Andor Erdélyinek 1855-ben írt levele, amelyben Erdélyitől Comeniusra és

- pataki működésére vonatkozó adatokat kér (Erdélyi levele Szeberényinek (1855), melyben a Comeniusra vonatkozó adatokat megküldi (426—427. levél!) 488. l. (Comenius tanítványáról, *Ladivér* Illésről. [Vö. Szeberényi: *Néptanítók Könyve*, II. kötet, 1856. 41.]
- Fenyő József: *Új magyar nyelvű Comenius-kötet* (Comenius-Labyrinth Sveta — A világ útvesztője) magyarul. *Goldberger Textil*, 1961. okt. 2. sz. (40. sz.)
- Gottesmann D. (szerk.): *Slavische Bücher in den Bibliotheken der reformierten Kollegien in Debrecen und Sárospatak bis 1850*. Debrecen, 1962. (Publicationes instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis, 16. sz.) [8. l. *Debrecen: Comenius: Nova et Accurata Vestibuli Comeniani sive Primi ad Latinam Linguam Pro primis Tyronibus aditus, editio (versio polonica!) 1633, Comenius Na Spis Proti Gednote Bratské od M. S. Martinia . . . 1635. — Comenius: Cesta Pokoge . . . To gest . . . 1637. Sárospatak: 37—38. l. Comenius Janua . . . Cassoviae, 1735. — Comenius: Hystorya a težkých Protiwenstwjch Cýrkve Česke . . . 1844.]*
- Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon* (OSZK Könyvtártudományi és Módszertani központ kiadványa), Bp. 1961. III. rész. 29. 32. l. Comenius Orbis-ának löcsei kiadása, fametszetei, s a rávonatkozó irodalom (Bubenka fametszeteiről; az 1675-ös brassói Orbis kiadásáról, [vö. *M. Könyvszemle*, 1889. 206. lap].
- Kemény Gábor (összeállítása): *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*. Bp. 1962. 75. l. Comenius Sárospatakon, Bakos könyvészetéről. *A Schola Ludus*; 82—84: Részlet „A lelki tehetségek műveléséről” c. beszédből, 85. l.: Részlet a „Praecepta morum”-ból, 86. l.: Schöplin Aladár ódája Comeniushoz [vö. *Népszabadság*, 1963. február 1. sz. (Comeniusról is!)]
- Klaniczay—Szauder—Szabolcsi: *Kis Magyar Irodalomtörténet*, Bp. 1961. [A könyvnyomtató műhely fametszete Comenius Orbis-ából] latin, német, magyar szöveggel [Comenius: 76—86: Comenius Sárospatakon, Comenius és a pataki iskolai színielőadások.] *A Siker Könyvek* sorozatában (Gondolat) is: Bp. 1962. [Comenius vonatkozások (57: Comenius Patakon), 65: (Comenius és az iskolai színielőadások.)]
- Komor Ilona: *Comenius in Sárospatak — Apáczai in Gyulafehérvár. Acta Litteraria*. Tom. III. 1960. 191—204.
- Komor Ilona: „Comenius-tanulmányok” (*Fejezetek a sárospataki korszak történetéből*). *Kand. Ért. Tézisei*. Bp. 1960. 9. l.
- Komor Ilona: „Comenius-tanulmányok” c. disszertációjáról. *Magyar Tudomány*, 1961. 4. sz. 255. l.
- Kovács Endre: *Comenius és Sárospatak, „Comenius Magyarországon”*, Bp. 1962. *Bevezetés: 9—70.* (vö. róla: *Szocialista Nevelés* (Pozsony), 1962. 4. sz. 143. l., *Történeti Szemle*, 1962. 2. sz. 303.
- Kovács Gyula: *Comenius Lengyelországban, Pedagógiai Szemle*, 1961. 9. sz. 829—836. l.
- Mátrai László (szerk.): *Régi magyar filozófusok, XV—XVII. század*. Bp. 1961. (Comenius vonatk. IX.) Bev. (Comenius anyanyelvi írásairól

- 110, 198: Comenius és Bayer János, 206: Comenius pataki tartózkodásának dátumáról.) [Vö. mégegyszer: *Mátrai: Gondolat és szabadság*. Bp. 1961. 183: (A XVII. sz.: „a legkiemelkedőbb gondolkodó: Amos Comenius — és Apáczai Csere.), 197: (Comenius és Bayer), 198: (A Comenius-féle principium-triászról (materia, spiritus, lux), 337: (Comenius és Campanella.)]
- Nagy Sándor: *Az oktatási folyamatra vonatkozó nézetek történeti alakulása és mai helyzete*. Bp. 1962. [Comenius-vonatkozások: 6—7: (Comenius és a módszer), 8: (Comenius Nagy Oktatástana), 14: (Comenius és a deduktív módszer), 21—33: (Comenius nézetei), 35—37: (Comenius és Rousseau), 39—42: (Comenius és Pestalozzi), 79: (Comenius és Willmann), 83: (Comenius az érzéklés és észlelés jelentőségéről.)]
- Pataki Ferenc: *Az utópista szocializmus pedagógiája*. Bp. 1961. [16: (Comenius és Morus), 17: (Comenius és a szervezett okt. és nev. folyamat vizsgálata), 18: (Comenius és a haladó polgári pedagógiai irány.)]
- Ravasz János: „Comenius Magyarországon” c. kiadvány ismertetése, *Pedagógiai Szemle*, 1963. 4. sz. (364—366) [*A magyar comeniológia új eredményeiről is!*]
- Révész Imre: *Comenius unokája* (Daniel Ernestus Jablonski), *Századok*, 1962. 1—2. sz. 1—24.
- Sas Andor: *A társadalombíráló Comenius. Új Szó* (Pozsony), 1962. márc. 31. (XV. évf. 89. sz.) [A világ útvesztője: az új magyar (Dobossy László) fordításról.]
- Szalatnai Rezső: *Comenius Magyarországon* (ism.) *Magyar Nemzet*, 1962. szept. 7. (209) sz.
- Szalatnai Rezső: *Legenda cseheknek és magyaroknak*. (Széljegyzetek egy monográfiához), *Magyar Nemzet*, 1963. márc. 19. sz. [Pražák: *Maďarská Reformovaná Intelligence v Ćeském obrozění*” c. művének ismertetése kapcsán több Comenius vonatkozást is érint.]
- Szántó Károly: *Az iskola és az élet kapcsolatának eszméje a nevelés történetében*. *A Pécsi Ped. Főisk. Évkönyve*, 1960—1961. [Comenius: 42—44: (Comenius és Bacon, Orbis Pictus, Schola Ludus.)]
- Sziklay László: *A szlovák irodalom története*. Bp. 1962. [Comeniusról, pataki éveiről: 108., 114. l.: (Dániel Sinapius — Horčíčka, az Orbis kiadója, 1685-ben), 151: (Bél és Comenius tankönyvei.)]
- Turóczi-Trostler József: *Magyar irodalom — Világirodalom*. Bp. 1961. I. k. [Comenius-vonatkozások: 216, 357—358. II. k. 214—7: Comenius küldetéséről: Comenius és az irénikus és a kiliasztikus mozgalmak; az egyetemes nyelv problémája. Comenius és a stoikus hagyomány. Comenius Labyrinth Sveta forrásai és tárgya. Comenius és Tolnai Dali. [Vö. *Keresztény Seneca!*]; Comenius-vonatkozások még: 10, 30, 37, 49, 52, 96, 111, 160, 174, 180, 212, 214—17, 735.]
- Zempléni Jolán (M.): *A magyarországi fizika története 1711-ig*. Bp. 1961. [Comenius-vonatkozások: 44, 56, 57: (Comenius Patakon. Comenius és a földrajz tanítása, az Orbis Pictus, 113: (Comenius és Komáromi—Csipkés), 135, 159, 162—163: (Comenius és a tud. rendszere-

zése), 166, 173—174: (Comenius és Alsted), 176—178: (Comenius fizikája), 263—269: (Comenius és Bayer.)]  
y.: „Comenius Magyarországon” c. kiadvány ism. *Népművelés*, 1962. IX. évf. 28.

2. *Nem magyar szerzők magyar, illetőleg magyar nyelvű kiadványokban megjelent, illetőleg ismertetett írásai*

- Bečkova, M.: Bibliografie Komeniologických článků v českých a slovenských pedagogických časopisech 1945—1960. Vö. Bakos: *Magyar Könyvszemle*, 1962. 110.
- Bohatcová, M.: J. A. Komensky soupis rukopisů, Praha, 1957. Vö. Bakos: *Magyar Könyvszemle*, 1962. 109.
- Brambora, J.: Knižni dílo J. A. Komenského. Studie bibliografická, Praha, 1957. Vö. Bakos: *Magyar Könyvszemle*, 1962. 109.
- Čyževskij: Das „Labyrinth der Welt...” des J. A. Comenius (Einige Stylanalysen), *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 1956. 59. Vö. *Filológiai Közlöny*, 1960. 3—4. sz. 376 l.
- Hron Josef: J. Amos Komensky: 1592—1670, *Pedagógusok Lapja* (Bp.) 1962. XVIII. évf. 11. sz. (jún. 5.)
- Matej Josef: Komenský v slovenských pedagogických časopisoch v rokoch 1859—1879. *Jednotna Škola*, 1959. 359—369 — Komensky v pedagogickom časopise Dom a Škola, 1885—1897. *Jednotna Škola*, 1959. 550—565. Vö. Bakos: *Magyar Könyvszemle*, 1962. 110.
- Pavelčík, J.: *Bibliografie Komenian...* Uh. Brod. 1957. Vö. Bakos: *Magyar Könyvszemle*, 1962. 109—110.
- Polansky, Fr.: *A dicsőség és szenvedés emlékműve. Tudomány és Technika*, (Bratislava), 1960. 5. sz.
- Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archívech a museích... Praha, 1959. Vö. Bakos: *Magyar Könyvszemle*, 1962. 110—112.
- Tvrdon, Josef: *Jan Amos Komensky*, *Új Szó* (Bratislava), 1960. nov. 14. (316) sz.

B) *A Comeniusra vonatkozó irodalom, a Comenius-vonatkozások tárgyi csoportosításban*

- A cseh és szlovák irodalom Comeniusról szóló újabb műveiről, cikkeiről.* *Világirodalmi Figyelő*, 1961. 3—4. sz. 580. l.
- A magyar Comenius-irodalomhoz adalékok.* *Magyar Pedagógia*, 1962. 1. 125—126. *Studia Slavica*, 1962. 1—2. 222, 230.
- Bakos Comenius-bibliográfiáiról.* *Pedagógiai Szemle*, 1963. 4. sz. 364.
- Bakos Comenius-kutatásairól.* *Népújtság* (Eger), 1961. jún. 25. sz.
- Bakos Comenius tanulmányairól.* *Magyar Pedagógia*, 1962. 2. sz. 272. l. *Studia Slavica*, 1962. 1—2. 222.
- Bél a Janua, az Atrium és az Orbis ellen.* *Magyar Pedagógia*, 1962. 2. sz. 223. [Vö. Bél: *Chr. Cellarii latinitatis probatae et exercitae liber*

- memoralis naturali ordine dispositus. Norinbergae, 1719. Posonii, 1777. (Bev.)]
- Bél Comenius tankönyveiről. *Magyar Pedagógia*, 1962. 2. sz. 222—223. [Vö. Bél: Grammatica latina facilitate restituta ad modum celeb. C. Cellari, Leutschoviae, 1717. (Bev.)]
- Comenius, a barokk író. *Filológiai Közöny*, 1960. 396—382.
- Comenius „a béke apostola”. (A Bp. Ref. Theol. Akad. Comenius ünnepélyén elhangzott előadás.) *Reformátusok Lapja*, 1957. VI. 23. (I. 13.)
- Comenius a játékokról: játék leírásai: Bély—Janisch: *Testnevelési játékok*. Bp. 1963. 23—24. l.
- Comenius a könyv hasznáról. *Irodalmi Szemle* (Bratislava), 1961. IV. 4. sz. 443—451.
- Comenius alkotásainak kiadását is terbe vette a Helikon. *Magyar Nemzet*, 1961. jún. 8. sz.
- Comenius A világ labirintusa első magyar fordításáról. *Filológiai Közöny*, 1960. 3—4. sz. 378—382.
- Comenius A világ labirintusa fordítása Rimánytól. *Bakos: Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei*, 253. sz. és *Filológiai Közöny*, 1962. 388—392.
- Comenius: *Didactica Magna c. műve címlapja*. Vö. Bély Miklós: *Testneveléstörténet*, II. rész. Bp. 1962. 54. l. (Tanárképző Főiskolák Jegyzete.)
- Comenius didaktikájának deduktív vonásairól. Vö. Nagy Sándor i. m. és *Pedagógiai Szemle*, 1962. 9. sz. 813.
- Comenius élő örökségéről a csehszlovák köznevelésben. *Magyar Pedagógia*, 1962. 2. sz. 164.
- Comenius és a chiliasztikus világvégvárások. *Századok*, 1962. 10.
- Comenius és a filantrópizmus. *A Szarvasi Felsőfokú Óvónöképző Intézet Évkönyve*, 1962. 89—90.
- Comenius és a fizikai munka nevelő hatása. Vö. *Pedagógiai Szemle*, 1962. 39. l.
- Comenius és a fogyatékosok nevelésével kapcsolatos pedagógiai kérdések, tanításai a fogyatékosokról. Vö. dr. Gordosné Szabó Anna: *Felvezetek a gyógypedagógia történetéből c. kand. disszert.* Vö. még *Ped. Szemle*, 1962. 61.
- Comenius és a földrajz tanítása. Vö. Zempléni: *A magyarországi fizika története*. Bp. 1961. 56—57.
- Comenius és a gyermekkor sajátosságainak megfelelő tananyag kiválasztása. „*Tanulmányok a neveléstudományok köréből.*” 1960. 133.
- Comenius és a játékok oktatása. Vö. Bély Miklós: *Testneveléstörténet*. I. rész. Tanárképző Főiskolák Jegyzete, Bp. 1962. 117—119.
- Comenius és a koncentrikus körök elve. „*Tanulmányok a neveléstudományok köréből.*” 1960. 239.
- Comenius és a lengyelek kapcsolatához adalék. *Filológiai Közöny*, 1961. 1—2. sz. 183.
- Comenius és a magyar nyelv. Vö. Bakos: *Varia Comeniana Hungarica*, I.

- Az Egri Ped. Főisk. Füzetei, 218. sz. 305—308. *Pedagógiai Szemle*, 1962. 6. sz. 552. 1.
- Comenius és az iskolai testnevelés. Vö. Bély Miklós: *Testneveléstörténet*. Tanárképző Főiskolák jegyzete. Tankönyvkiadó, Bp. I. rész, 1962. 117—119. II. rész: 56. l. (Comenius és a magyar iskolai testnevelés megalapozása.)
- Comenius és a minimális szókincs. Vö. *Nyelvtudományi Közlemények*, 1962. 137. Bakos: Comenius nyelvszemlélete és nyelvpedagógiai nézetei: több helyt.
- Comenius és a módszer értelmezése. *Pedagógiai Szemle*, 1962. 2. sz. 103.
- Comenius és a mondathanglejtés síkban való ábrázolása. Vö. Elekfi: *Vizsgálatok a hanglejtés megfigyelésének módjához*. Bp. 1962. 82. l.
- Comenius és a pietizmus elvei. *Magyar Pedagógia*, 1962. 1. sz. 97.
- Comenius és a stoikus hagyomány. Vö. *Turóczi-Trostler: Magyar irodalom — Világirodalom*. Bp. 1961. II. k. 214—217.
- Comenius és a természetesség elve. *Köznevelés*, 1963. 4. sz. (febr.) 101. l.
- Comenius és a tudományoknak anyanyelven való művelése. *Magyar Pedagógia*, 1962. 2. sz. 209. l.
- Comenius és a verbális oktatás. *Pedagógiai Szemle*, 1962. 2. sz. 138. *Köznevelés*, 1963. 3. sz. 68. l.
- Comenius és az általános tankötelezettség. *Filológiai Közlöny*, 1962. 1—2. sz. 24. l.
- Comenius és az anyaiskolai (családi) nevelés (a munkára nevelés). „Tanulmányok a neveléstudományok köréből.” 1960. 582—584.
- Comenius és az anyanyelvi oktatás: Jóború: *Élet és Iskola*. Studium Könyvek, Bp. 22—23. *Magyar Pedagógia*, 1962. 1. sz. 98. *Filológiai Közlöny*, 1962. 1—2. sz. 24. l. Bakos: Comenius nyelvszemlélete és nyelvpedagógiai nézetei: több helyt!
- Comenius és az indukció. Nagy Sándor: i. m. és *Pedagógiai Szemle*, 1962. 9. sz. 814.
- Comenius és az irenikus-humanista mozgalom. *Turóczi-Trostler: Magyar irodalom — Világirodalom*. Bp. 1961. I. k. 356—358. [Vö. A magyar felvilágosodás előtörténetéhez... (Az irenikus mozgalom célja: a) Az egész emberiség, az egész társadalom nevelése, b) a vakbuzgóság megszüntetése, c) béke az emberek között, d) egyetemes nyelv, mely megszüntetné a „bábeli zűrzavart”) 357. l. (egyetemes oktatás stb.)]
- Comenius és az iskolai színjátás. *Magyar Színháztörténet* (szerk. Hont Ferenc). Bp. 1962. 64—66. 74—75.
- Comenius és az oktatás menetével kapcsolatos nézetek. *Magyar Pedagógia*, 1961. 4. sz. 44—445. (Vö. Nagy Sándor: Az oktatási folyamatra vonatkozó nézetek történeti alakulása. Bp. 1962.)
- Comenius és Alsted: Zempléni: *A magyarországi fizika története*: 173—174. Bakos: Comenius nyelvszemlélete és nyelvpedagógiai nézetei.
- Comenius és Apáczai. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1960. 3—4. sz. 380., *Pedagógiai Szemle*, 1961. 965. (Apáczai-szám!) Apá-



- czai Csere: *Magyar Enciklopédia I. Apáczai Csere János Művei*. 1. Bp. 1959. 71. (A jegyzetben!)
- Comenius és Bacon. *Theológiai Szemle*, 1962. 5—6. sz. 480—481. Bakos: *Comenius nyelvszemlélete*.
- Comenius és Bayer. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1961. 6. sz. 650.
- Comenius és Drábik. *Századok*, 1962. 20. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1963. 2. sz. 240. 1.
- Comenius és Földi János. Bakos: *Varia Comeniana Hungarica*: 314.
- Comenius és Francke. *Magyar Pedagógia*, 1962. 1. 97, 98.
- Comenius és Gyarmathy Sámuel. Bakos: *Varia Comeniana Hungarica*: 308—310.
- Comenius és Seneca. Turóczy-Trostler: *Magyar irodalom — Világirodalom*. Bp. 1961. II. k. 174.
- Comenius és Tessedik (Elvi-pedagógiai-módszertani összefüggések). *A Szarvasi Felsőfokú Óvónőképző Intézet Évkönyve*, I. (1961) 78—85. — *Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve*, 1962. VIII. k. 247. *A Szarvasi Felsőfokú Óvónőképző Intézet Évkönyve*, 1962. 89—90. 1. *Agrártörténeti Szemle*, 1961. 2. sz.
- Comenius és Vesalius. Bakos: *Comenius és Vesalius. Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei*, 207. sz. Vö. róla: *Pedagógiai Szemle*, 1962. 6. sz. 554—555.
- Comenius és H. Woodward. Vö. *Neveléstudományi Tájékoztató*, 1962. 68. sz. 38. 1. [Woodward Comenius kortársa; hatással volt rá Comenius.]
- Comenius felfogása a tankönyvi követelményekről. Vö. *Neveléstudományi Tájékoztató*, 1962. 68. sz. 73. 1.
- Comenius fizikájáról M. Zempléni: *A magyarországi fizika története*. Bp. 1961. 176—178.
- Comenius *Gentis felicitásáról*: *Comenius a magyarországi kulturális és gazdasági állapotokról. Irodalomtörténeti Közlemények*, 1961. 6. sz. 649.
- Comenius ismeretelméleti optimizmusáról. Vö. Kovács Endre: szerk.: *Comenius Magyarországon*. Bp. 1962. 16. 1.
- Comenius *Januaja az orvosról. Magyar Színháztörténet* (szerk. Hont Ferenc). Bp. 1962. 39. 1.
- Comenius munkásságának dokumentumai a Bp. Nemzetközi Vásár, az IFÉRT-pavilonban. Vö. *Köznevelés*, 1963. 11. sz. 336.
- Comenius művei Halici Mihály, erdélyi humanista könyvtárának leltárában (1674). *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* (Cluj-Kolozsvár, 1—2. sz. [63, 68, 78. 1.: (Comenii Eruditio Scholastica, nempe: Vestibulum Rerum et Linguarum fundamenta exhibens — Janua quaedam L(inguae) L(atinae) — Grammatica Elegans et Atrium. Janua Rerum et Linguarum Structuram exhibens. Grammatica Janualis — Schola Ludus — Lexicon Atriale, Vestibulum Latinae Linguae, Albense cum praefactione Bisterfeldi.)]
- Comenius nézetei a munkára nevelésről. *Pedagógiai Szemle*, 1960. 9. sz.

- Comenius Orbis Pictusa 1672-es szebeni kiadásáról. Magyar Könyvszemle, 1963. 1—2. sz. 111. l.*
- Comenius Orbis Pictusa 1798-as kiadása Kazinczy könyvtárában Sárospatakon. Magyar Könyvszemle, 1963. 1—2. sz. 97. l., 3. sz. 248. l.*
- Comenius Orbis Pictusából a munkával kapcsolatos képekről. Köznevelés, 1961. febr. 7. (3) sz. [A borítólap belső oldalán.]*
- Comenius Orbis Pictusának címképe (Lőcse, 1685), vö. Bély Miklós: Testneveléstörténet, II. rész, Bp. 1962. 55. l. (Tanárképző Főiskolai Jegyzet.)*
- Comenius Orbis Pictus lőcsei kiadás színpad képeről és leírásáról. Vö. Magyar Színháztörténet (szerk.: Hont Ferenc). Bp. 1962. 70.*
- Comenius Orbis Pictusáról és orvosi és antómiai ismereteket terjesztő illusztrációiról: „Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica. Bp. 1961. 21—22. sz. 275—277. l.*
- Comenius Orbis Pictusáról. A Pécsi Ped. Főisk. Évkönyve. 1960—61. 148—149.*
- Comenius Praecepta Morum-áról Kovács Máté (összeállítás): A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Bp. 1963. 235—240.*
- Comeniusről megjelent írások a Pedagógiai Szemlében 1961. 6—12. sz., Magyar Pedagógia, 1962. 2. sz. 274—277.*
- Comenius Sárospatakon. Borsodi Szemle, 1960. 6. sz. 572. Pedagógiai Szemle, 1961. 967. Kovács Máté (szerk.): A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Bp. 1963. 135. l.*
- Comenius Schola Ludusának előszavából idézet az iskola céljáról. Felsőoktatási Szemle, 1961. 7—8. sz. 465.*
- Comenius Schola Ludusáról. Alföld (Debrecen), 1961. 12. évf. 1. sz. 164—170.*
- Comenius Schola Ludusáról és pataki előadásáról. Vö. Magyar Színháztörténet (szerk. Hont Ferenc). Bp. 1962. 64., 71., 74. l.*
- Comenius tankönyvei magyar nyelvi adataiból. Pais: Szer, Nyelvtud. Ért. 30. sz. 1962. 24. (szerdek). — Néprajz és Nyelvtudomány (Szeged) Acta Universitatis Szegediensis: III—IV. 1959—1960. 122. l. (Comenius—Janua: eulfa ~ ölf). — Studia Slavica (Bp.) 1961. VI. 297., 305., 311. (Janua, Orbis). — 1962. 1—2. sz. 104. 3—4. sz. 422, MNy. 58: 409. (Com Vest. 31:eb), Bakos: Comenius nyelvszemlélete: IV. és V. fej., Bakos: Comenius magyarul. Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei, 253. sz. Melich: Dolgozatok II. Bp. 1963. (119. Orbis (pitvar), 125. Orbis (pizstráng), 129. l. Orbis, Janua (lazac), 138. l. Orbis, Janua (semling), Pais—Benkő (szerk.): Szótörténeti és szófejtő tanulmányok. Bp. 1963. (32. l.) Janua (virrad), 77.: Janua (csélcsapóság), 143.: Janua (tárkony) — Magyar Nyelvjárások VIII. (szerk. Kálmán B.) Bp. 1962. 115.: (fészkelődnek) — Kovács: A jelzések jelzése: a szó. Pszichológiai Tanulmányok IV. 1962. 32. l. (fog ~ elmédben fogni).*
- Comenius tankönyvei a régi nagyenyedi nyomda kiadványai között. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (Cluj-Kolozsvár) 1960. 1—2. sz. 157. l. — [J. A. Comenii Januae Linguae Latinae Vestibu-*

lum Primum in Usum illustr. Paed. Albensis Ungarice redditum, deinde Orthodoxarum in Hungarica Scholarum Usui accomodatum. N. Enyedini Imp. Per. Samuelem. *Debretzeni*, Anno 1771; (Az 1643-beli nagyváradi kiadást követi.)]

*Comenius térképe Kazinczy metszetgyűjteményében. Magyar Könyvszemle*, 1962. 2—3. sz. 205. l. [1664-i Piscator-féle kiadás.]

*Enyedi Sámuel fordításáról* (Comenius: Praecepta morum). *Weszprémi: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza* (ford. Kővári Aladár), Bp. 1962. 134—135.

*Komensky képe, születése 370. évfordulója alkalmából közölt megemlékezéshez. Népújság*, (Eger), 1962. márc. 28. sz.

*Orbis Pictus* képek (vívóiskola, játék-hely, gyermekjátékok stb.). *Vö. Bély Miklós: Testneveléstörténet. I. rész.* Bp. 1962. 118. l.

*Orbis Pictus magyarországi utóéletéhez adatok. Bakos: Varia Comeniana Hungarica*: 310—313.

*Orbis Pictus-szal kapcsolatos magyar szakirodalomról. Studia Slavica*, 1962. 1—2. 222. (Bakos, Geréb cikkeiről!)

*Széchenyi István az Orbisról. Bakos: Varia Comeniana Hungarica*: 313—314.

*Vég János Comeniusról, Bakos: Comenius magyarul. Az Egri Ped. Főisk. Évkönyve*, 1962. VIII. k. 151—162., *vö. még: Filológiai Közlöny*, 1962. 3—4. sz. 386—391.

### C) Comenius magyarul — Műveinek magyar fordításai

*Comenius: A világ útvesztője. Ford. Dobossy László. — Jegyzetek: Komor Ilona. Bp., Magyar Helikon kiad. 1961. — Vö. róla: Goldberger Textil*, 1961. okt. 2. sz. (40), *Pedagógiai Szemle*, 1961. 12. sz. 1147—1149., *Felsőoktatási Szemle*, 1962. 123—124. *Magyar Pedagógia*, 1962. 276—277.

„*Comenius Magyarországon.*” — *Comenius Sárospatakon írt műveiből összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Kovács Endre. Neveléstörténeti Könyvtár*, Bp. 1962. (A kötet fordítói: Kovács Gyula, Ollé István, Szetey András, Szepessy Tibor. — [A kötet tartalma: Comenius elmondja, hogyan hívták meg Magyarországra. — A nagyfényű pataki iskola tervezete. — A lelki tehetségek kiműveléséről. — A könyvekről, az értelmi képzés főszerzőiről. — A pánszofius iskola tervezete. — A panszofiai tanulmány meglelt akadályai. — A latin írók folyékony olvasásához s helyes megértéséhez vezető rövid és kellemes út. — Az igazi módszer dicsérete. — A dolgok pontos megnevezésének hasznos voltáról. — Nátán bizalmas beszéde Dávidhoz. — A szépnek szép módon való tanulmányozásáról. — A Vestibulum előszava. — Intelem a tanítóhoz, hogyan végezze a Vestibulummal kapcsolatos gyakorlatokat. — A Janua előszava. — Az Atrium előszava. — Az új életre kelt Fortius. — Erkölcsi sza-

bályok az ifjúság számára. — A jól rendezett iskola törvényei. — Az Orbis Pictus előszava. — A Schola Ludus előszava. — A Schola Ludus III. részéből, amely a színpadon a mesterségek világát mutatja be. — A nemzet boldogsága. — Comenius búcsúbeszéde.]

D) *Comenius-vonatkozások a magyar szépirodalomban*

- Féja Géza: *Kuruc idő. [Történelmi regény a tizenhetedik századból, négy részben.]* Bp. 1962. [Comenius-vonatkozás: 243—254.: Comenius és Drabik, Comenius kiadja Drabik látomásait. — Drabik a pozsonyi véstörvényszék előtt. A „Világosság a sötétségben” (Lux in tenebris) című kiadványról, Comenius szerepéről.]
- Képes Géza: *A mindenség énekei.* Bp. 1961. 9. 1. *A pataki iskola ünnepe* című vers. [Comeniusról is szól a költő benne!]

E) *A magyar Comenius-irodalom eddig nem regisztrált adatai*

(Pótlás és kiegészítés a megjelent füzetek (I—IV.) anyagának teljesebbé tételére.)

- Adorján Miklós: *Comenius Orbis Pictusának ismertetése. Magyar Pedagógiai Szemle*, 1881. 342—348.
- Alapy Gyula: *A cseh akadémia és egy magyar könyvtár Comenius-könyvei. Magyar Bibliofil Szemle*, 1925 (2): 174—175. (A sárospataki könyvekről. Vö. Bakos: *A magyar Komensky-irodalom.* Bp. 1952. 153. sz., 873. sz.)
- Csomár Zoltán: *Történelmi kapcsolatok a cseh és magyar kálvinizmus között. Ref. Egyház és Iskola* (Nagykasos), 1932. febr. 14. 7—11. sz. [Comenius-vonatkozások, Rimány Comenius fordításáról stb.]
- Czakó Elemér: *Az iskolásgyermek első könyve. Magyar Bibliofil Szemle*, 1924 (1) 143—147. [Comenius-vonatkozás: 144: (Az Orbis 1673-as kiadásából fametszet), 145: (Az Orbis-ról), 147: (Idézet az Orbis-ból.)]
- Farkas Károly: *Komensky-kiállítás Uhersky-Brodban. Magyar Tanító* (Komárom), 1935. 541—542.: [A Labyrinth két magyar fordítása is a kiállításon!]
- Joó István: *Emlékbeszéd, mely Amos Comenius születésének 3 százados évfordulója alkalmából 1892. márcz. 28-án a Debreceni ref. coll. imatermében tartatott. A Debreceni Ref. Tan. képző Int. Értesítője*, 1891—1892.
- Kapi Gyula: *Comenius Amos Jan. (Emlékbeszéd)*, Sopron, 1892. *Soproni ág. h. f. Tanítóképző Int. Ért.* 1891—92.
- Kiss Áron: *Felhívás a Comenius-kiállítás ügyében. Dunántúli Prot. Lap*, 1892. 137.

- Losonczy László: *Comenius A. János pedagógiája*. (Felolvasás), Nagykőrös, 1892.
- Maczki Valér: *Szántottam, vetettem . . .* Bp. 1911. [Comenius-vonatkozások: 10. l.: (C. és a mechanizálás), 210. l.: (Comeniusról stb.)]
- Magda Pál: *A nyelv művelésével hirtelenkedni nem kell. Felső Magyarországi Minerva*, 1830. IV. k. 115. l. [Idézi Comenius híres mottóját is: *Omnia sponte fluant, absit violentia rebus!*]
- Pataky Dénes: *A magyar rézmetszés története*. Bp. 1951. (Comenius-vonatkozás: 87. l.: Baschke János rézmetsző (Bécs—Pozsony 1770—1833) metszete Comeniusról. J. Kleinhard után!) [Vö. Hormayr: *Oesterreichischer Plutarch*, I—XX. 1817—1819.]
- Szakál Kálmán: *Comenius. Dunántúli Prot. Lap*, 1892. 150., 166.
- Szent-Iványi Béla: *Die Herrnhuter Bewegung in der Slowakei in 18. Jahrhundert. „Deutsch—Slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten.”* Berlin, 1956. [278: (Comenius-vonatkozás is.)]
- Sz. L. (Szeberényi Iajos): *Szemelvények Comeniusnak „a növelésre vonatkozó” elveiből. Néptanítók Könyve*. II. (1856), [51—53. („Az írás és olvasás egyszerre tanítandó!”)]
- Zoványi Jenő: *A felvilágosodás története*. Bp. é. n. Genius, „Szabad Iskola” sorozat, VI. [Comenius-vonatkozások: 44—45: (Comenius és az unio törekvése. Comenius és az anyanyelvi oktatás.)]
- Comenius és Jászberényi Pál* [„Alapját (Methodusát) Comenius szavaival védi”.] *Figyelő* (Abafi), I. sz. 1876. 264. [Vö. Jászberényi: *Examen doctrinae . . . 1662.*, II. k., 1877. 138. l.: (Comenius Csehországban.)]
- Comenius Januajáról: Comenius és a grammatika oktatása*. („Gyakorlati haszna”) Comenius és Morhofius) Comenius latinsága ellen.) *Figyelő* (Abafi) VIII. k. 116—117. 1879.
- Comenius-ünnepélyek. Dunántúli Prot. Lap*, 1892. 221., 242.
- Comenius ünnepi Emléklap*. Kiadja az Aradvidéki Tanító Egylet Comenius ünnepélyét rendező Bizottsága. Arad, 1892. 12. l.